

ՅԱ. ՎԻԿՏՈՐՈՎ

ԱԳՐԵՍԻԱՆ
ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ՅԵՎՐՈՊԱՅՈՒՄ

(ՄԻՋԱԶԴԱՅԻՆ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ)

Պ Ե Տ Հ Ր Ա Ն

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ
ԹԵՐԵՎԱՆ • 1939

ՅԱ. ՎԻԿՏՈՐՈՎ

ԱԳՐԵՍԻԱՆ
ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ
ՅԵՎՐՈՊԱՅՈՒՄ

(Միջազգային տեսություն)

Պ Ե Տ Հ Ր Ա Տ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ
ՅԵՐԵՎԱՆ • 1939

Я. ВИКТОРОВ
АГРЕССИЯ В ЦЕНТРАЛЬНОЙ
ЕВРОПЕ

Аргиз—Издательство полит. литературы
Ереван, 1939

լօրտնների վերաբաժանումը հողուտ ազրեսիվ յերկրներ
և ի հաշիվ այդ այսպես կոչված գեմոկրատական պետու-
թյունների»¹:

Ազրեսիան ընթանում է յոթմղոնանոց քայլերով: Յապո-
նիայի թալանչիական պատերազմը Չինաստանում, իտալո-գեր-
մանական ինտերվենտների հանցադործ պատերազմն ընդհան իա-
պանական ժողովրդի, Ալսաթիայի զավթումը գերմանական Փա-
շիվի կողմից, Չեխոսլովակիայի կողոպուտում—սրանք են վաս-
տերը: Ազրեսորների ըլովին չի հակադրված խաղաղասեր պետու-
թյունների միասնական ճակատը, և դրանից լայն կերպով ոգ-
տրվում են պատերազմի հրձիգները: Բուրժուա-գեմոկրատական
«մեծ» պետությունները կամ ուղղակի յերես են տալիս և խրա-
խուսում են ազրեսիան, կամ փորձում են խուսափել նրանից,
թաղնվել «չմիջամտության կոմիտեյի» հետևում, Ազրերի լի-
գայի զանազան կոմիտեների գուտապերչային բանաձևերի հե-
տևում: Նրանք փորձում են փրկաղնվել փոքր կամ ավելի թույլ
պետությունների հաշիվին: Բայց ազրեսիան ընդհուպ մերձե-
նում է ավելի ու ավելի: Ավելի սև ավելի համառ կերպով և
դրվում հարցը. կամ գլխադրություն ազրեսորին, կամ լիակա-
պար կապիտուլացիա նրա հանդեպ: Մշտական զիջումների քա-
ղաքականությունը բորբոքում է Փաշիստական հափշտակիչների
ախորժակը, վրոնք ուժեղացնում են ճնշումը մոչ միայն ազ-
րեսիայի նախանշված զոհերի վրա, այլև խոչոր բուրժուա-գե-
մոկրատական պետությունների վրա, վրոնցից ազրեսորը սանկ-
ցիաներ է պահանջում նոր զավթումների ու կողոպուտների հա-
մար: Հենց այդպես էր և այդպես և դործը Չեխոսլովակիայի
վերաբերմամբ: Յեմ հարց է ծագում. բայց դուցե ազրեսորներն
այնքան ուժեղ են, վոր Անգլիան, Ֆրանսիան, ԱՄՆ-ը ի վիճակի
չեն նրան հակահարված տալու: Չկա ավելի անհեթեթ բան,
քան նման պնդումները: Անկասկած, այսպես կոչված «մեծ»
պետությունները ռազմական և տնտեսական շատ ավելի մեծ
հզորություն ունեն, քան ազրեսորները: Կարիք ել չկա ասելու,
վոր խաղաղասեր պետությունների միասնական ճակատ ստեղծվելու
գեպքում, նրա մեջ խորհրդային Միությունը մասնակցություն
ունենալու գեպքում այդպիսի ճակատի ուժը բացարձակապես
անհաղթահարելի կլիներ:

¹ Համամիութենական Գոմոնիստական (բոլշևիկների) Գուտակցության
պատմություն: Համառոտ դատըթաց, էջ 447—448:

Անգլիական «Թայմ ենդ Թայդ» ժուռնալը Կենտրոնական Յեկ-
րոպայի կրիզիսին նվիրված հոդվածում նկատի է առնել
սի լայն հեռանկար, բայց, խոսելով միայն Անգլիայի և Ֆրան-
սիայի գերբի մասին, գրում է .

«Անգլիայի և Ֆրանսիայի առաջ ծառացավ յերկրորդանգ
կամ ռիսկ անել պատերազմի դուրս դալ Գերմանիայի և նրա
դաշնակիցներին—Իտալիայի և Յապոնիայի դեմ, կամ կապիտու-
լացիա Հիտլերի հանդեպ և բավարարել նրա պահանջներն ա-
րևելյան և հարավ-արևելյան Յեկրոպայում տիրապետելու նը-
կատմամբ: Նրանք ընտրեցին կապիտուլյացիան: Ամենին վր-
այն պատճառով, վոր այլ ընտրության դեպքում պատերազմն
անխուսափելի կլիներ: Հեշտ և հասկանալ, վոր արևմտյան տե-
րությունների ալեկի ուղղությամբ գերբը կվախեցներ Հիտլերին...
Բայց յեթե վոր նույնիսկ Հիտլերը, չնայած նրա սպառազինում-
ների թերություններին և տնտեսական գոյության թերություններին,
սիրտ աներ պատերազմել, կհաճեյի՞ն արդյոք այդ պատերազմն
արևմտյան պետությունները: Ամեն ինչ վիճալում է, վոր այդ...
Վերջին հաշվով արևմտյան տերությունների հակադասական ու-
սուրաները վճռական և վճռողական գերակշռություն կառանալին
յերեք տոտալիտար պետությունների անբավարար և անկայուն
ուսուրանների վերաբերմամբ»:

Ագրեսորներին հակահարված տալը, ժուռնալի կարծիքով,
առավել ևս անհրաժեշտ է, քանի վոր նպատնալիքն ուղղված է
անմիջականորեն Անգլիայի և Ֆրանսիայի դեմ: «Հիտլերը,—չա-
րունակում է ժուռնալը,—չուտ կգա դեպի արևմուտք՝ վրչ մի-
այն ընդդեմ Ֆրանսիայի, այլև ընդդեմ Անգլիայի, վորովհետև
տոտալիտար պետությունների յեռակ միությունը հիմնված է
Բրիտանական կայսրության նկատմամբ ունեցած թշնամության
վրա: Տոտալիտար պետությունների այդ միությունը պաշտո-
նապես կոչում են հակակոմիստերական պակտ. Դրսկանում նա
և է միշտ յեղել է հակաբրիտանական պակտ»:

Խիստ արժեքավոր խոստովանություն է և իրերի իրակական
դրության միանգամայն ճշմարիտ գնահատական: Բայց յեթե
այդ աղպես է, ապա ուրեմն ներկայիս լարված իրադրության
համար առավել ևս մեծ մեղավորություն և պատասխանատու-
թյուն է ընկնում անգլիական ղեկավար չլնանների և Ֆրանսա-
կան ղեկավար լանակին պատկանող նրանց բարեկամների վրա,
վորոնք հանուն իրենց դասակարգային շահերի վիժեցնում են
խաղաղասեր տերությունների ճակատը, պայթեցնում են կոլեկ-

տիմ անվտանգության սխտեմը, հանուն ազրեսորների հետ համաձայնության դալու զոհում են վոչ միայն փոքր յերկրների շահերը, այլև իրենց ազգային, պետական շահերը: «Նաղաղությունը պահպանելու» դրոշի տակ, նոր ռազմական կոնֆլիկտներն, իբր թե, հետաձգելու համար, նրանք իրոք վիժեցնում են խաղաղությունը, արադացնում են ազրեսիայի դարգացման տեմպը, մոտեցնում են նոր ռազմական ախանջութարանների ժամկետները: Վոր այդ հենց այդպես և, հաստատում և դեպքերի վարդացումը և մատնախորապես վերջին դեպքերը Կենտրոնական Յեւրոպայում:

Մինչդեռ «Հոռոմ—Բեռլին—Տոկիո առանցքն» արյունալի բռնկումներ և առաջ բերում աշխարհի մերթ այս, մերթ մյուս ծայրում, միտար Չեմբեռլենը և ուրիշները համառորեն յեւք են փնտռում, թե վո՛ր ծայրից մոտենան այդ «առանցքին» ափսի մոտիկ, վո՛ր կողմից կամուրջ դրեն դեպի այն: Յեւ մի բնորոշ մշականություն. անխփփա անհաջողությունները չեն ստեղծում բրիտանական պրեմյերի յեռանդը: Քանի անգամ փորձեր են արվել համաձայնության դալու յապոնական իմպերիալիստների հետ, իսկ Յապոնիան բնավ չի ուղում հաշվի առնել Անգլիայի շահերը և, գրավելով հանդուցային դիրքերը Հյուսիսային և Կենտրոնական Չինաստանում, համառորեն դուրս և մղում այդտեղից Անգլիային, վորը հսկայական կորուստներ և ունենում չինական շուկան կորցնելով: Բոլորի հիշողության մեջ դեռ թարմ և Չեմբեռլենի՝ Մուսոլինիի հետ համաձայնության դալու այնքան վողրալիորեն վերջացած փորձերը, ապրիլի 16-ի անգլո-իտալական շարաքաստիկ համաձայնությունը, վորը մինչև այժմ էլ չի վալերացված: Հանուն այդ համաձայնության Չեմբեռլենը զոհեց իդենին, վորը վոչ այնքան արադ ու հոծարությամբ էր ազրեսորին դիմումներ անում, և այդ համաձայնության հետ կապեց իր քաղաքական կարյերան:

Չեմբեռլենն անհաջողության մատնվելով «առանցքի» հոմեական ծայրում, դիմեց բեռլինյան ծայրին: Արդեն Ալստրիայի գալթումը, վորն, ինչպես այժմ պարզվում է, կատարվեց անգլիական դեկավար չրջանների դիտությամբ և որհնությամբ, ցույց տվեց, վոր դերմանական ազրեսորի հետ համաձայնության դալու համար անդլիստիան իմպերիալիզմը հոծարությամբ կոտաւտի իր միջազգային պարտաւորությունները: Լոնդոնը ի-

դառնալի եր այն մասին, վոր նախապատրաստվում եր Ավստրիայի
զավթումը, բայց վոչինչ չարեց այն կանխելու համար: Դեռ
այնքին, նա ամեն միջոց ձեռք առավ, վորպեսզի զավթումն
իրականացվի: Ավստրիայի աննեքսիայից հետո Անգլիան նորից
համաձայնության և դալիս Գերմանիայի հետ Ավստրիայի Ֆե-
նանսական պարտավորությունների հարցի վերաբերմամբ, հա-
մաձայնության և դալիս տոանձին և հակառակ մյուս պարտա-
տերերի շահերին: Այդ բանակցությունների ժամանակ, վորին
ուղեկցում եր դաժան անուշիկը, պարզվեց, վոր հաշվարկումնե-
րի վերաբերյալ անգլո-գերմանական համաձայնությամբ Փաշիս-
տական Գերմանիան, վորն այնքան տառապում և իր սպառազի-
նումների ֆինանսավորման համար անհրաժեշտ վալյուտայի բա-
ցակայությունից, Անգլիայից հասույթ ունի տարեկան ավելի
քան 9 միլիոն լիարժեք ֆունտ ստերլինգ:

Ավստրիան գերմանական Փաշիզմի եքսպանսիոնիստական քա-
յաքականության մի ետապն եր միայն: Հերթի դրվեց Չեխոսլո-
վակիան զավթելու հարցը: 1938 թվի մայիսից սկսած չեխո-
սլովակյան հարցը դառնում և ամենահրատապ և ամենացավոտ
հարցը Կենտրոնական Յեվրոպայում: Ավստրիայի զավթումը
վատացրեց Չեխոսլովակիայի ստրատեգիական դիրքերը և յեր-
կարացրեց նրա սահմանը Փաշիստական Գերմանիայի հետ: Գեր-
մանիան սկսում և տնտեսական ճնշումից, վորչափով վոր նրա
ձեռքին են դառնում բոլոր այն ճանապարհները, վորոնցով անց-
նում են ապրանքները Չեխոսլովակիայից (այդ ապրանքների
համար սովորական, այսպես ասած, փոխադրական կետը Վլեն-
նան եր): Այնուհետև բորբոքվում և «սուղետական շարժումը»:
կարճ ասած, 1938 թ. մայիսին արդեն ստեղծվեց ծայր աստիճան
ուր դրություն: Գերմանական Փաշիզմը նախապատրաստում եր
«հովազի վոտայունը», նախապատրաստում եր Չեխոսլովակիայի
գինված զավթումը: Դեպքերը հասունանում էին, իհարկե, վոչ
միանգամից, վոչ հանկարծակի, և գերմանական Փաշիզմը, նա-
խապատրաստելով Չեխոսլովակիայի վրա կատարելիք հարձա-
կումը, անտարակույտ, հաշվի յեր առնում և՛ Անգլիայի, և՛
Ֆրանսիայի դիրքը:

Արժե զուգընթացաբար հիշել, վոր դեռևս մարտ ամսին,
Ավստրիայի զավթումից հետո, անգլիական և ֆրանսական մի-
նիստրների՝ Լոնդոնում կայացած խորհրդակցությանն անգլիա-
ցիները կատեգորիկ կերպով հրաժարվեցին իրենց վրա վերցնել
վորևե պարտավորություն, վոր ապահովեք Չեխոսլովակիայի

անկախությունը: Իսկ մարտի 24-ին բրիտանական պրեմյեր Չեմբերլենը պառլամենտում հայտարարեց, վոր Անգլիան կենսական վորևե շահ չունի Կենտրոնական Յեվրոպայում, վոր Անգլիային, իբր հետաքրքրում է յեվրոպական խաղաղության պահպանումը միայն: Անգլիական «Կոնտինալտորարի Ռեվյու» ժուռնալը, մեկնաբանելով Չեմբերլենի այդ յելույթը, գրում էր.

«Միտոր Չեմբերլենը մարտի 24-ին իր ճառի մեջ ժխտում էր, վոր մենք վորևե կենսական շահ ունենք Կենտրոնական Յեվրոպայում, և պնդում էր, վոր մեր գլխավոր շահը—դա խաղաղության պահպանումն է: Այլ կերպ ասած, վորչափով վոր խաղաղությունը կապահովվի, մեզ համար, եյապես, միևնույն է, թե ինչ պայմաններով այդ կիրադործվի: Դրանից յեկնելով, մենք ել հենց պետք է ճնշում գործադրենք այն կողմի վրա, վորն ավելի շուտ անձնատուր կլինի, և պաշտպանենք այն կողմը, վորն ավելի շուտ կկուլի, քան թե կհամաձայնվի վորևե «Համաձայնության» այլ մեկնաբանություն տալու, բացի իր սեփական մեկնաբանությունից: Յեթե միտոր Չեմբերլենը կարծում է, վոր դերմանացիները կկուլեն՝ նրանց բոլոր պահանջները չբավարարելու դեպքում, ապա ուրեմն... պետք է դալ այն յեղրակացության, վոր մենք պետք է ճնշում գործադրենք չեխների վրա, ստիպենք նրանց ղիջել, զոհել նույնիսկ իրենց անկախությունը»:

Այս հոգվածի հեղինակը քննադատում էր Չեմբերլենի քաղաքականությունը և անդլիական կառավարությանը հեգնորեն առաջարկում էր գործողությունների հետևյալ ծրագիրը.

- 1) ճնշում գործադրել չեխոսլովակյան կառավարության վրա, վորպեսզի նա լիովին բավարարի սուգետա-դերմանական կուսակցության պահանջները և վերջինիս համար ապահովի վճարական ազդեցություն չեխոսլովակյան քաղաքականության վրա.
- 2) ճանաչել դերմանական կառավարության շահերը Չեխոսլովակիայում և որինական ճանաչել նրա կապը սուգետա-դերմանական կուսակցության հետ՝ հակառակ միջազգային իրավունքի ընդունված սկզբունքների, վորոնք արգելում են ոտարերկրյա միջամտությունը մյուս յերկրի ներքին գործերին.
- 3) ճնշում գործադրել Ֆրանսիայի վրա, վորպեսզի լուծի իր գաշինքը Չեխոսլովակիայի հետ: Վորչափով վոր խորհրդային-չեխոսլովակյան պակտի գործադրությունը կախված է Ֆրանսա-չեխոսլովակյան պակտը գործադրության մեջ մտցնելուց, Ֆրանսիայի

հրաժարվելու հետևանքը կլինե՞ր Չեխոսլովակիայի ավատամատիկ մեկուսացումը Ֆրանսիայից և ԽՍՀՄ-ից:

Հոգւածի հեղինակը դժվար թե կասկածած լինի, վոր նա, հեղենելով, ուրվադժեշ և Չեխոսլովակիայի նկատմամբ բրիտանական քաղաքականության իսկական ծրագիրը: Յեւ մայիսյան որերին անդլիական կառավարությունն ամեն տեսակի ճնշում եր գործադրում Չեխոսլովակիայի վրա, ձգտելով նրանից զիջումներ ստանալ Փաշիստական Գերմանիայի նկատմամբ: Համենայն դեպս չեխոսլովակյան կառավարությունը, վորը մի ժամանակ տատանվեց, ժողովրդական մասսաների ճնշման տակ հաստատակամ և վճռական դիրք բռնեց, մասնակի մորիլիդացիա կատարեց և պաշտպանական այլ միջոցներ ձեռք առավ: Պարզ դարձավ, վոր Չեխոսլովակիան կռիւելու յե, պաշտպանելու յե իր անկախությունը և ազատությունը: Չեխոսլովակիայի հաստատակամ գիրքը աղղեցություն գործեց նաև Ֆրանսիայի վրա, վորը հայտարարեց, վոր ինքը կկատարի Ֆրանս-չեխոսլովակյան պայմանադրով հանձն առած իր պարտավորությունները, այսինքն՝ Չեխոսլովակիային ողնության կհասնի դերմանական հարձակման դեպքում: Խորհրդային Միությունն, ինքնըստինքյան հասկանալի յե, նույնպես հաստատեց իր անվիւփոխ հավատարմությունն իր վրա վերցրած պարտավորությունների նկատմամբ: Հակառակ աղբետրի կամքի ու Անդլիայի կամքի, գործել սկսեց խաղաղության կռիւկտիւ պաշտպանության սխառմը: Ինքն Անդլիան կանդնեց դժվար յերկնտրանքի առաջ. կամ կապերը խզել Ֆրանսիայի հետ, կամ հրաժարվել Գերմանիայի հետ մոտենալուց: Անդլիան այն ժամանակ Հիտլերին նախազգուշացրեց, վոր կոնֆլիկտի դեպքում Անդլիան կարող և լինել գերմանական Ֆաշիզմի հակառակորդների բանակում, և նրան խորհուրդ տվեց, վոր նա «չափավորություն» ցուցարերի: Գերմանական Փաշիզմը, դեմ հանդիման մնալով խաղաղասիրական տերություններին ճակատի դեմ, հետ նահանջեց, վորովհետև Փաշիստական աղբետրը նույնքան վախկոտ և, վորքան և լպիրը:

Թվում եր, թե կացությունը նպաստավոր և դասավորվում կապը կտրած աղբետրին կարգի հրավիրելու համար, Չեխոսլովակյան պետության անկախությունը մեկ ընդմիջաւ ապահովելու համար: Սակայն հետագա դեպքերը բոլորովին այլ պատկեր ներկայացրին:

Հիտլերը բոլոր համապատասխան յեղրակացություններն արեց իր ստացած դասից: Նա հետ նահանջեց, բայց միայն նրա

համար, վորպեսզի նախապատրաստվի նոր՝ «Հովաղի վոստյուն» կատարելու: Նա ուժեղ կերպով ավելացնում է ռազմական պատրաստությունները, պատրաստվում է ոգոստոսի 15-ին նշանակված զորաչարժերին, մորիլիզացիայի յե յենթարկում համարյա 2 միլիոն զինվոր: Նա շտապ կերպով ամրացնում է արևմտյան սահմանը, այնտեղ ստեղծելով լայն արգելված գոնա: Արգելված գոնայում ամրություններ կառուցելու նպատակն է Ֆրանսիայի համար դժվարացնել Չեխոսլովակիային ոգնություն ցույց տալու հնարավորությունը՝ դերմանական հարձակման դեպքում: Բայց, բացի դուռ ռազմական պատրաստություններից, դերմանական ֆաշիզմը զարգացնում է բուռն դիվանագիտական դորժոնենյություն, վորի նպատակն է մի կողմից՝ ամրացնել ադրեսիվ բլոկը, նրա մեջ ներդրավել նոր մասնակիցների, իսկ մյուս կողմից՝ սլավոնների ստեղծել, վորոնք կապահովեյին թողտվությունը կամ, ծայրահեղ դեպքում, ադրեսորների սրտին այնքան սովորական է սիրալիր «Համիլամտությունը» Անդլիայի և Ֆրանսիայի կողմից: Բնորոշ է (մանրամասն այդ մասին խոսք կլինի ստորև), վոր բրիտանական դիվանագիտությունը, վորն իբր թե, Չեմբուրենի ասելով, Կենտրոնական Յեվրոպայում վորեև կենսական չափ չունի, մայիսյան որերից հետո ցույց է տալիս հանկարծակի ուժեղացած հետաքրքրություն հենց Կենտրոնական Յեվրոպայի նկատմամբ, հետաքրքրություն, վորն իր կոնկրետ արտահայտությունն է դառնում շատ ակտիվ դիվանագիտական դորժոնենյություն մեջ:

Գերմանական ֆաշիզմը ժամանակ չկորցրեց: Նախ, նա միջոցներ ձեռք առավ, վորպեսզի ե՛լ ավելի ամրապնդի համադորժակցությունը Խտալիայի հետ և լրացուցիչ սպառնալիք ստեղծի Անգլիայի և Ֆրանսիայի համար: Գերմանական կառավարությունը հրավերով Բեռլին է դալիս խտալական մարշալ Բալրոն: Բեռլինում բանակցություններ են տեղի ունենում ռազմական համադորժակցության մասին ավիացիայի ասպարեղում: Պետք է նշել, վոր Բալրոյի այցելությունը նախորդեցին խտալական գլխավոր շտաբի պետ գեներալ Պարիանիի և խտալական ֆաշիստական միլիցիայի շտաբի պետ գեներալ Ռուսսոյի այցելությունները Բեռլին: Միաժամանակ Հիտլերն իր դորժակալներին ուղարկում է բոլոր այն փոքր յերկրները, վորոնց նա հույս ունի ներդրավելու իր ազդեցության վոլորտի մեջ: Սկզբում ադմիրալ Ռեգերը, իսկ հետո գեներալ Բրաունխիշը դնում են Բուդապեշտ: Դյորինդը համառորեն «ուսումնասիրում է» Սկանդինավյան: Գերմանական

Փաշիպէի համալսարանի գործակալ լեհական արտաքին գործերի
մինիստր Բեկը ուժգին կերպով աշխատում է «չեզոք» բլոկ կազ-
մելու վրա, Մերձբալթյան յերկրները գերմանա-լեհական ազ-
դեցութեան վոլորտի մեջ ներգրավելու վրա: Հունգարական մի-
նիստրներն, իրենց հերթին, հրավիրում են Հոռոմ, վորտեղ Մու-
սոլինին փորձում է գլուխ բերել համաձայնագրութեան Հուն-
գարիայի և Հարավսլավիայի միջև, Հունգարիայի և Ռումինիայի
միջև: Այլ կերպ ասած, բոլոր միջոցները ձեռք են առնում, վոր-
պեսզի պայթեցնեն Փոքր Անտանտը: Վերջապես, բոլորը հիշում
են հունգարական դիկտատոր Հորտիի նորերս կատարած այցե-
լութեանը Բեռլին: Այդ այցելութեանը հասցրեց այն բանին, վոր
Հունգարիայի և Փոքր Անտանտի միջև նախատեսվող համաձայ-
նութեանը ձախողվում է, չնայած վոր Փոքր Անտանտը համա-
ձայնութեան է տալիս չեղյալ համարելու Հունգարիայի սպառա-
դինումներին վերաբերող սահմանափակիչ վորոշումները և այլն:
Վոչ մի կասկած չկա, վոր Հորտիի Բեռլինում յեղած ժամանակ
քննվել է և չեխոսլովակիայն պրոքլամը: Հունգարիայի հետագա
վարքագիծը միանգամայն ակներև հաստատում է այդ: Ճիշտ
նույնպես եւ գերմանական Փաշիպտները համաձայնութեան են
գալիս նաև Լեհաստանի հետ՝ Չեխոսլովակիայի վրա հարձակ-
վելու նրա դերի մասին: Լեհաստանում սկսվում է հակաչեխո-
սլովակիայն կատաղի կամպանիա մամուլում և առաջ է քաշվում
Տեչինյան Սիլեզիան խլելու լուրուհը:

Ինչ՝ վերաբերում է անմիջականորեն Չեխոսլովակիային,
ապա հիտլերյան գործակալութեանը—հենլեյնականներին դիրեկ-
տիվներ են տրվում սուր կերպով ուժեղացնել քայքայիչ գործու-
նեցութեան, խառնակութեան ստեղծել, պրովոկացիաներ սեր-
մանել և ամեն կերպ սարսուռի յենթարկել բանակցութեանները
կառավարութեան հետ, վորը փորձում է խաղաղ կերպով կաթ-
ղավորել սուղետական հարցը:

Իսկ ի՞նչպես են այդ բոլորին նայում Անգլիան ու Ֆրան-
սիան, ի՞նչպես են նրանք վերաբերվում Փաշիպտական Գերմանի-
այի գործողութեաններին, վորը փորձում է շրջապատել, մե-
կուսացնել Չեխոսլովակիան, պայթեցնել նրան ներսից: Բրիտա-
նական դիվանագիտութեանը քնած չէ: Նա իր «պոստումն» է,
ուժգին հտաքրքրութեան և ցուցարբերում նաև Չեխոսլովակիայի
նկատմամբ: Այդ հտաքրքրութեան կոնկրետ արտահայտութեու-
նը յեղավ լորդ Ռենսփիմենին Պրագա ուղարկելը, վորի միսիան

եր—հաջողեցնել չեխոսւումսկյան կառավարութեան կապիտալ-լացիան:

Ռենսխմենին Պրադա ուղարկելու հարցն, ինչպես հիմա ճշգրիտ հայտնի չե, վորոշվել է հուլիսի 20-ին, անգլիական թագավորի ֆարիզում յեղած ժամանակ: Այն խորհրդակցութեանը, վորտեղ ընդունվել է այդ վորոշումը, մասնակցել են անգլիական արտաքին դործերի մինիստր լորդ Գալիֆաքսը, ֆրանսական վարչապետ Դալադէն և արտաքին գործերի մինիստր Բոնենն: Գալիֆաքսը այդ խորհրդակցութեան ժամանակ զեկուցեց Հիտլերի աղյուստանա Վիդեմանի հետ իր ունեցած դրույցի բովանդակութեանը, վորը այցելել եր Լոնդոն՝ անգլիական թագավորական զուգրի՝ ֆարիզ մեկնելու նախորդակին: Վիդեմանը Հիտլերի անունից հաղորդեց, վոր Չեխոսլովակիայի հարցի վերաբերյալ անգլո-ֆրանսական վորոշումներից ե կախված անգլո-դերմանական հարաբերութեանները ապագան: Այսպես բացահայտորեն դրվեց հարցն այն մասին, վոր Չեխոսլովակիան հանդիսանում է վորպես մանր դրամ գերմանական և անգլիական իմպերիալիստների միջև տեղի ունեցող աճուրդում:

Անհրաժեշտ է հիշեցնել, վոր Գալիֆաքսի և Վիդեմանի հանդիպման հետ համարյա թե միաժամանակ կայացաւ և մյուս հանդիպումը—անգլիական պրեմիեր Չեմբերլենի ու Լոնդոնի գերմանական դեսպան Դիրքսենի միջև: Դիրքսենը առաջ քաշեց հետևյալ նախագիծը. 1) չորս տերութեանները—Անգլիայի, Ֆրանսիայի, Իտալիայի և Գերմանիայի կոնֆերենցիայի գումարում Լոնդոնում՝ Չեխոսլովակիայի հարցը կարգավորելու համար. 2) այդ կոնֆերենցիայում սկզբունքային համաձայնութեան կայանալու դեպքում քննարկմանը մասնակից դարձնել նույնպես և Չեխոսլովակիային. 3) չեխոսլովակյան պրոբլեմի կարգավորման դեպքում սկսել ավելի լայն բանակցութեաններ Գերմանիայի ողային սպառազինումների և գաղութային պահանջների հարցի վերաբերյալ:

Այլ կերպ ասած, Հիտլերը նորից հրապուրեց Չեմբերլենին «չորսի պակտի» և ողային պակտի ցնորքով, պահանջելով չեխոսլովակյան պրոբլեմի՝ իր համար ձեռնառու վորոշումը:

Լորդ Ռենսխմենի «արգասաւոր» դործունեյութեանը Պրադայում հանրահայտնի չե: Նա հատուկ ուժով և համառութեամբ շարունակեց այն ճնշումը, վոր գործադրում եյին Լոնդոնը և ֆարիզը Պրադայի վրա, աշխատելով նրան ավելի ու ավելի մեծ զիջումներ անել տալ հենլեյնականներին, այսինքն Հիտլերին:

Վոչ մի կատարած չկա, վոր Ռենսիմենը սերտ կոնտակտ եր պահպանում վոչ միայն հենլեյնականներին, այլև ադրարային կոսակցութեան այն շրջաններին հետ, վորոնք Հիտլերի հետ համաձայնութեան դաշտու կողմնակիցներ եյին և վորոնց միջից հալաքադրվել եյին հետադարձ հայտնաբերված՝ Չեխոսլովակիան հանրապետութեան դեմ կաղմած դաւադրութեան կողմնակիցները:

Ինքը Ռենսիմենը Չեմբուլենին դրած իր նամակում (սեպտեմբերի 21-ին) բաւականին բացահայտ կերպով յերևան ե հանում իր անփառունակ միսիայի խոհական նպատակները: Նրա նամակից յերևում ե, վոր հենլեյնական մի շարք լիդերներ պատրաստ եյին համաձայնելու սուղետական պրորբլեմի լուծմանը Չեխոսլովակիան պետութեան շրջանակներում: Մակայն Ռենսիմենը արտահայտից հոգուտ այն բանի, վոր տերիտորիայի մի մասը արվի Գերմանիային, և ակնարկեց հենլեյնականներին լիդերներին, վոր հարցն անհրաժեշտ ե լուծել վոչ Չեխոսլովակիան պետութեան շրջանակներում, քանի վոր «հարցի նման լուծումը կլինի ժամանակավոր միայն»: Յեւ, այնուամենայնիւ, հենց նույն Ռենսիմենը հարկադրված եր ընդունել, վոր չեխոսլովակիան կառավարութեան հետ հարաբերութեանների խզման պատասխանատւութեան ընկնում ե Հենլեյնի վրա:

Ռենսիմենի միսիան ձախողվեց, վորովհետեւ Հիտլերը յերբեք չեր ուզում սուղետական պրորբլեմի վոչ մի խաղաղ կարգավորում: Դարձյալ ու դարձյալ հաստատվեց, վոր զիջումների քաղաքականութեանը տանում ե դեպի ադրեսորի պահանջների աճումը միայն: Սկզբում հենլեյնականները պահանջում եյին կառավարութեան կողմից մշակված «ազգային կողերքի» շուտօրույթ քննարկումը: Հետո նրանք պահանջեցին հետաձգել և առաջ քաշեցին իրենց հականախաղիծը, վորը պարունակում եր կառավարութեան համար անընդունելի պահանջներ: Կառավարութեանը համաձայնեց հենլեյնականների հաշտելին ընդունել վորպէս հիմք դիսկուսիայի համար: Բայց այդ ել չբաւարարեց հենլեյնականներին: Նրանք հայտարարեցին, վոր իրենց կարող ե բաւարարել օխրահոչակ «կառլսբադյան ծրագրի» պահանջների լիակատար ընդունումը միայն: Իսկ Կառլսբադի ծրագիրը, ինչպէս հայտնի չե, նախատեսում եր վոչ միայն Սուդետիայի լիակատար ամառնոմիա, այլև Չեխոսլովակիայում ապրող գերմանացիների, այսպէս կոչված, «անհատական ամառնոմիա» (այսինքն՝ Չեխոսլովակիայում ապրող յուրաքանչյուր գերմանացի

յենթարկվում է մոչ թե կառավարութեան, այլ «Ֆյուրերին», այսինքն Հենլեյնին), և այլն և այլն: Բայց կառավարութեան կողմից կառուրադյան ծրագրի համարյա բոլոր 8 կետերն ընդունելը նույնիսկ չբավարարեց հենլեյնականներին: Նրանք պահանջեցին «պլեբիսցիտ» (հանրաքվե) և, վերջապես, պարզապես ու կոպիտ կերպով խղեցին բանակցությունները: Միանգամայն ակնհայտ դարձավ այն, մոլոր շուտով փաստերով հաստատվեց, այսինքն՝ բանակցությունների ամբողջ այդ կոմեդիան բեմադրվեց նրա համար, վորպեսզի ժամանակ շահեյին և հող նախապատրաստեյին գերմանական զորքերի՝ Չեխոսլովակիա ներխուժելու համար:

Նյուրնբերգում բացվեց ֆաշիստական «համագումարը»: Մեկուսեմբերի 12-ին Հիտլերն արտասանեց իր ճառը, — դա մի ահագանք էր, մոլոր հետո Սուդետի մարդում բռնկվեց հենլեյնական պուտը: Ռենսխմենն այլևս զործի չէր: Բոլոր խաղաթղթերը բացվեցին: Սմեն ինչ պարզվեց: Չեխոսլովակյան կառավարութեանը չէր կարող արդեն համաձայնել մորեկ գիջումներին: Նրա առաջ ծառացավ պուտը լիկվիդացիայի յենթարկելու խնդիրը: Պուտը լիկվիդացիայի յենթարկվեց, և իյերնյում, հենլեյնականների շտաբ-ընակարանում բռնված փաստաթղթերը հաստատեցին Չեխոսլովակյան հանրապետութեան գեմ սարգիստ դավադրութեան առկայութեանը: Հենլեյնը և նրա թևարկյալները դուրս յեկան խռովութեան կազմակերպիչներ, մորոնք դռնվում էյին ֆաշիստական Գերմանիայի հետ մշտական կապակցութեան մեջ, այնտեղից ստանալով փող և զենք: Չեխոսլովակյան կառավարութեանը հայտարարեց Հենլեյնին պետական դավաճան և հրաման արձակեց նրան ձերբակալելու մասին: Ամբողջ ժողովուրդը մեծականապես հալանութեան տվեց այդ միջոցառումներին: Սակայն, ինչպես հետո պարզվեց, ձեռք էյին առնվել ամենևին էլ մոչ բոլոր միջոցները: Ներքին զորքերի մի նիստրութեանը լիկվիդացիայի չէր յենթարկել հենլեյնականների բազմաթիվ բներ, թեպետև գիտեր նրանց դոյութեան մասին: Այսպես թե այնպես, պուտը չհաջողվեց: «Իսպանական մարիանսը» տապալվեց:

Թվում էր, թե այդ ժոճենալին, յերբ վերջապետապես արդեն բացված էր ֆաշիստների ամբողջ խաղը, Չեխոսլովակիան իրավունք ուներ պաշտպանութեան գտնելու Անգլիայի և Ֆրանսիայի կողմից, մորոնք նրան գրդում էյին գիջումներ անելու պետական դավաճաններին և հայրենիք մատնողներին: Յեմ մոչ մի կատկած

չկա, վոր յեթե այդ մոմենտին մի ծանրակշիռ խոսք ասվեր, Լոնդոնից և Փարիզից լավեր մի ահեղ զոգալոց՝ հաստատված վճռական գործողություններով, Հիտլերը նորից հեռ կնահանջեր:

Իսկ ինչպիսի վերաբերմունք ցույց տվեց Լոնդոնը ստեղծված դրությանը: Տեղի ունեցավ միստր Չեմբերլենի առաջին «դրամատիկական թուիչը» դեպի Գերմանիա: Այդ թուիչը պատկերացվեց վորպես «խաղաղարարական» ժեստ, վորպես խաղաղությունը փրկելու կրկնակի ջանք: Բուրժուական մամուլի ջանքերով հասարակական կարծիքը բավական ճարպիկ կերպով մշակվեց, և շատ միամիտ մարդիկ իսկապես հավատացին, թե Չեմբերլենը սլացավ խաղաղությունը փրկելու: Մոտակա օրերը ցույց տվին այս հաստատման ամբողջ անմտությունը, յերևան հանեցին բրիտանական ղեկանադիրություն ամբողջ կեղծավարությունը:

Չեմբերլենը սլացավ Գերմանիա, վորպեսզի փրկի վոչ թե խաղաղությունը, այլ ագրեսորների հետ համաձայնություն դալու իր քաղաքականությունը, փրկի հենց իրեն Հիտլերին, վորը կարող էր ընկնել դժվարին դրության մեջ, յեթե նորից, ինչպես մայիսին, գործողություն մեջ դրվեր խաղաղության կոլեկտիվ պաշտպանության սխառմբ: Բերլտեսդադենից բրիտանական պրեմյերը բերեց Հիտլերի պահանջները: Փաշիստական դիկտատորը համառորեն պահանջում էր, վորպեսզի Գերմանիային միացվեն Սուդետական մարզի այն շրջանները, վորտեղ գերմանական բնակչությունը կազմում է 50%-ից ավելի, և հանրաքվե անցկացնել այն շրջաններում, վորտեղ գերմանական բնակչությունը 50%-ից չի անցնում: Բացի դրանից, նա պահանջեց Չեխոսլովակիայի արտաքին քաղաքականության օրիննաացիայի փոփոխություն, այսինքն՝ առաջին հերթին Ֆրանսիայի և ԽՍՀՄ հետ կնքված փոխադարձ ոգնություն վերաբերյալ պայմանագրերի լուծարքը: Այդ պահանջները վրդովմունք առաջ բերին Չեխոսլովակիայում և Անգլիայի ու Ֆրանսիայի ամենալայն հասարակական շրջաններում:

Չեմբերլենը Լոնդոն վերադառնալով, այնտեղ հրավիրեց Ֆրանսական պրեմյեր Դալադյեյին և տրտաքին գործերի մինիստր Բոննեյին: Միասեղ խորհրդակցությունում մշակվեց ախրահռչակ անգլո-ֆրանսական սլանը, վորը փաստորեն նախատեսում էր Հիտլերի բոլոր պահանջների բավարարումը: Այդ պլանի համաձայն Գերմանիային պետք է անցնեյին Սուդետական մարզի՝ 50%-ից ավելի գերմանական բնակչություն ունեցող

գերմանական շրջանները, խառը բնակչություն ունեցող մյուս շրջաններում յենիթադրվում եր հանրաքվե անցկացնել: Այնուհետև պլանը նախատեսում եր Փրանս-չեխոսլովակյան և խորհրդային-չեխոսլովակյան փոխադարձ ոգնության պակտի վոչնչացումը: Վորպես փոխհատուցում՝ պլանը նախատեսում եր չեխոսլովակյան սահմանների վերաբերմամբ յերաչխիքներ նրա հարևաններին—Գերմանիայի, Հունգարիայի, Լեհաստանի և Ռումինիայի կողմից: Բացի դրանից, նախատեսվում եր նույնպես գերյերաչխիք Անգլիայի ու Ֆրանսիայի կողմից:

Այդ պլանի բովանդակությունը պաշտոնապես չարագրված եր հետևյալ կերպ.

1. Առանց հանրաքվեյի Գերմանիային հանձնել այն շրջանները, վորտեղ գերմանացիները կաղմում են բնակչության 50%-ից ավելին: Նախատեսվում ե, վոր սահմանների ճշգրտումն այն գեպքերում, վորտեղ այդ անհրաժեշտ կլինի, կատարվի միջադային հանձնաժողովի կողմից՝ նրա մեջ մտցնելով Չեխոսլովակիայի ներկայացուցչին:

2. Գերմանական և չեխոսլովակյան բնակչության փոխադարձ հայրենադարձումը (репатриация) այդ բնակչության աղատ կերպով արտահայտված կարծիքի հիման վրա՝ վորո՞ժ ժամանակամիջոցի ընթացքում:

3. Յեթե չեխոսլովակյան կառավարությունը պատրաստ ե այդ միջոցները ձեռք առնելու, վորոնք իրենց հետ առաջ կբերեն Չեխոսլովակյան պետության գոյության պայմանների փոփոխություն, ապա չեխոսլովակյան կառավարությունը կարող ե հարց դնել իրեն հավաստիացումներ տալու մասին՝ Չեխոսլովակիայի անկտանգությունն ապագայում ապահովելու նպատակով:

4. Միջադային յերաչխիքները, վորոնք ապահովելու յեն Չեխոսլովակյան պետության անկախությունն ամեն տեսակ ագրեսիաների դեպքում, պետք ե փոխարինեն գոյություն ունեցող պայմանադրերը, վորոնք կնքված են չեխոսլովակյան կառավարության կողմից ռադմական բնույթի փոխադարձ ոգնության մասին:

5. Անգլիական կառավարությունը պատրաստակամություն հայտնեց մասնակցելու Չեխոսլովակյան պետության այդ նոր սահմանների միջադային յերաչխիքներին՝ ընդդեմ անառիթ ադրեսիայի:

Այդ պլանը, վորը ներկայացնում եր խայտառակ դավաճանություն Չեխոսլովակիայի վերաբերմամբ և Անգլիայի ու Ֆրանսիայի

29786

օրացի հանձն առած միջազգային պարտավորությունները և պայմանադրերի խախտում, — բնականաբար բացասական վերաբերմունքի հանդիպեց Չեխոսլովակիայում: Նա առաջ թերեց ամբողջ յերկրում բուռն զայրույթ և բողոքի շարժում Թրանսիլվայում ու Անդրիայում: Յեւ, չնայած դրան, Անդրլան ու Թրանսիլան ուշադրամտով կերպով Չեխոսլովակիայից պահանջեցին այդ պլանի ընդունումը, սպառնալով, վոր հակառակ դեպքում Չեխոսլովակիային սղնություն չի ցույց տրվի, յեթե Գերմանիան նրա վրա հարձակվի: Չեխոսլովակիան կառավարությունն ստիպված յեղավ անձնատուր լինել: Բայց պարզվեց, վոր այդ կապիտուլյացիան ևս բավական չէ, վորովհետև ագրեսորները պահանջներն այդ ժամանակամիջոցում աճեցին: Այդ որերին ուժեղ խորհրդակցություններ եյին տեղի ունենում Գերմանիայի, Լեհաստանի և Հունգարիայի ներկայացուցիչները միջև: Լեհաստանը և Հունգարիան բողոք հայտնեցին այն բանի դեմ, վոր անդր-Պրանսական պլանում չի նախատեսված նրանց պահանջները բավարարումը: Լեհաստանինը — Տեչինյան Սիլեզիայի վերաբերմամբ, իսկ Հունգարիայինը — Սլովակիայի և Անդրկարպատյան Ուկրաինայի վերաբերմամբ: Այդ նույն ժամանակ դերմանական Փաշիտտական մամուլում նորից ուժեղացավ կամպանիան ընդդեմ Չեխոսլովակիայի: Գերբերյոր Չեխոսլովակիայի լիակատար վոչընչացման լողունգ նետեց:

Սաղայն պլանները չեյին միայն այդ որերին մշակվում: Այդ որերին չեյին դադարում հենչեյնականները պրովոկացիաները: Մոմենտ յեղավ, յերբ Սուդետական մարզի մի շարք քաղաքներ փաստորեն գտնվում եյին Փաշիտտական զործակալների ձեռքին:

Չեխոսլովակիայում բարձրացավ ժողովրդական զայրույթի ալիք: Տեղի ունեցան բազմամարդ բուռն ցույցեր: Շուրջարարները գնում եյին դեպի պրեզիդենտի պալատը և գեներալին պահանջում հայրենիքի պաշտպանության համար: Գոջայի կառավարությունը չկարողացավ յերկար մնալ իշխանության գլուխ, մանավանդ վոր նրա գոյության վերջին որերին «տարորինակ» յերևույթներ տեղի ունեցան: Վոչ միայն զինաթափ չարվեցին բազմաթիվ հենչեյնական բանդաները, այլև Սուդետական սահմանի վրա գտնվող չեխոսլովակյան զորքերն անսպասելիորեն հրաման ստացան եփակուացիայի յենթարկվելու — հետ քաշվելու դեպի յերկրի խորքը: Սկսվեց չեխական զորքերի հետապնդությունը: Փաստորեն Սուդետները համարյա թե մի ամբողջ ոք գտնվում եյին հենչեյնականների ձեռքին: Բայց այդ որը (սեպտեմբեր 1938)

Վեկտորով
2
ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԿՐԹԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՄԻՆԻՍՏԵՐԱՆ
ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 1938

տեճքերի 22-ին) Գոջայի կառավարութիւնը հրաժարական
տուեց, և կազմվեց կառավարութիւն՝ դէներալ Սիւրովիի գլխավո-
րութեամբ: Յետ նոր կառավարութեան առաջին հրամանը չեխո-
սելովախան զորքերը վերադարձրեց դեպի Սուդեռական մարդը,
վորաւել արդեն փորձում էին ներխուժել «կամավորների սուդե-
սեան կորպուսի» ջոկատները դերմանական գրոհայինների և
պահանջողական ջոկատների հետ միասեղ:

Գերմանական մամուլը կատաղի վրձնացրեց նոր
կառավարութեան դեմ: Նորից լարված դրութիւն ստեղծվեց:
Այդ մոմենտին (սեպտեմբերի 22-ին) Չեքոսլոնը յերկրորդ ան-
գամ թռալ դեպի Գերմանիա՝ Գոդեսբերգ և բերեց Հիւլերին
անդլո-Փրանսական պլանը: Բրիտանական սրեմյերը ծանր հի-
ասթատութիւն ունեցաւ, վորովհետեւ պարզվեց, վոր Փաշկա-
տական դիկտատորի համար այդ զիջումները քիչ են: Նրա պա-
հանջները ցուցակը զգալի չափով աճեց: Հիւլերն իր հուշադրի
մեջ պահանջեց Գերմանիային միացնել Չեխոսլովակիայի բաւա-
կանաչափ տերիտորիա, անհատաւ հետ քաշել այդ տերիտորիայից
չեխոսլովակյան սպառազինված ուժերը, վրաստիկանութիւնը,
ժանդարմերիան և սահմանային, պահանջութիւնը, այն հաշ-
վով, վորպեսզի այդ տերիտորիան հենց միանգամից օկու-
պացիայի յենթարկի դերմանական բանակի կողմից: Այդ
տերիտորիան Գերմանիային պետք է հանձնվի բոլոր տրանսպոր-
տային, քաղմական, արդյունաբերական և այլ կառուցումների
հետ միասին, ներառյալ նաեւ անողորմները, ևսդիտկայանները,
յերկաթուղիների շարժական կազմը: Նույնպես պետք է հանձ-
նառնել պարենը, անասունները և ամեն տեսակ հումութիւնները:

Այնուհետեւ հուշադրը պահանջում էր հանրաքվեյի կիրա-
ռում: Չեխոսլովակիայի՝ խառը բնակչութիւն ունեցող ուրիշ շատ
չըջաններում, վերջիններիս պետական պատկանելութիւնը վո-
րոշելու համար:

Հիւլերի պահանջած տերիտորիաների միացումը Գերմանի-
ային՝ նշանակում էր Չեխոսլովակիային զրկել նրա սահմանո-
րաններից, եւ չենք խոսում այն մասին, վոր Չեխոսլովակիան
կօրցնում էր այդ դեպքում իր բնական պաշտպանական դիմք,
վոր հանդիսանում են Սուդեռական լեռները նրա հյուսիսային
սահմաններում:

Հուշադրը պահանջում էր բանտարկված բոլոր հենլեյնա-
կաններին անհատաւ ազատ արձակել: Միաժամանակ Հիւլերը

դիմեց հետեյալ մանյովրին. նա «լիողորմածարար» համաձայնում և թույլ տալ «միջազգային վերահսկողությունը» հանրաքվեյի կիրառման նկատմամբ և «թույլ և տալիս» միջազգային հանձնաժողովին մասնակցել Չեխոսլովակիայի նոր սահմանների վերջնական վորոշմանը:

Հուլազգրին կցվեց մի քարտեզ: Նրա վրա կարմիր գույնով նշված են այն շրջանները, վորոնք պետք և հոկտեմբերի 1-ին անցնեն Գերմանիային, և կանաչ գույնով՝ այն շրջանները, վորտեղ պետք և հանրաքվե կիրառվի:

Բացի դրանից, Հիտլերը պնդում էր, վոր բախարարեն Հունգարիայի և Լեհաստանի պահանջները: Հիտլերի չափից գութս պահանջները չիտթեցրին նույնիսկ Չեմբեռլենին, և այդ նոր պահանջները հանձնվեցին չեխոսլովակյան կառավարութեանն՝ արդեն առանց դրանք անսկսման ընդունելու հանձնարարութեան:

Հիտլերի սպառնալիքի կապակցութեամբ չեխոսլովակյան կառավարութեանը հրաման արձակեց ընդհանուր մորիլիդացիայի մատին: Այդ միջոցն ամենալայն հալանութեան գտալ ժողովրդի կողմից: Բալական և ասել, վոր մորիլիդացիան կառարվեց լիայլուն կերպով և վերջացալ ժամկետից յերկու ժամ չուտ: Ընդվորում բնորոշ և, վոր ազգային վիթրամասնութեաններն ամենաչնչին չափով իսկ չխուսափեցին մորիլիդացիայի վերաբերյալ հրամանը կատարելուց և այսպիսով հայտարարեցին իրենց լիակատար պատրաստակաութեան մատին՝ պաշտպանելու հանրապետութեան ազատութեանը և անկախութեան ընդդեմ Փաշխատական լծի: Հետաքրքրական և նաև այն, վոր Լոնդոնն ամենեւին չեր առարկում Չեխոսլովակիայում կատարվող մորիլիդացիայի դեմ:

Լոնդոն ժամանեցին Դալադեն և Բոնենն՝ խորհրդաւիցութեան: Հիտլերի ուլտիմատումը ճանաչվեց վորպես անընդունելի: Չեխոսլովակյան կառավարութեանը մերժեց այն: Մամենա յեղալ, յերթ թվում էր, թե Ֆրանսիան և Անգլիան բռնել են, վերջապես, ժուր դիրք և չեն դիջի ազրեսորին: Դեպքերի հետագա զարգացումը, սակայն, ցույց տվեց, վոր Չեմբեռլենը ուլրեսորի հետ համաձայնութեան դալու իր քաղաքականութեանից հետ չի կանգնել:

Հիտլերյան հուլազրի մերժումը, Անգլիայի և Ֆրանսիայի բացառական վերաբերմունքը նրա նկատմամբ՝ Փաշխատական Ֆիլուրերին» վորոշ չիտթութեան հասցրին: Սեպտեմբերի 26-ին նա «Այորա-Պալաս»-ում հանդես յեկալ մի ճառով, վորի մեջ, չնու-

յաժմ Չեխոսլովակիայի դեմ ուղղված հարձակումներին, ակնհայտորեն վախկոտ նոտաներ ելին հնչում: Նա ամեն կերպ յերդվում էր, թե ինքը հավատարմորեն ձգտում է բարեկամություն պահպանելու Անդլիայի հետ, հավատացնում էր, թե մտադիր չե վտանձողություն անել Ֆրանսիայի սահմանների վերաբերմամբ, և հաստատում էր, թե Սուդեաները—նրա վերջին տերիտորիալ պահանջն են Յեվրոպայում:

Անկասկած, յեթե Անդլիան և Ֆրանսիան այդ մոմենտին վճռականապես հայտարարեյին, վոր խոսք անդամ չի կարող լինել հետագա վորևէ դիջումների մասին, գերմանական աղբյուրներ հետ կնահանջեն: Բայց Հիտլերը հաստատապես հույս եթ դրել, վոր նրան ողնության ձեռք կմեկնելի: Յեւ Չեմբերլենը չգանդադեց այդ անել, Հիտլերին գիմելով անձնական նամակով, վորի մեջ ակնարկում էր, թե պատրաստ է համաձայնելու լրացուցիչ դիջումներին:

Ստանալով Չեմբերլենի նամակը, Հիտլերը հասկացավ, վոր խաղը կարելի չե շարունակել, ուժեղացրեց ճնշումն Անդլիայի, Ֆրանսիայի և Չեխոսլովակիայի վրա: Չեմբերլենին գրած իր պատասխանն նամակում Հիտլերը հայտարարեց, վոր իր ուլտիմատումի սկզբնական ժամկետը նա կրճատում է և պահանջում է, վոր չեխոսլովակյան կառավարությունը նրա ուլտիմատումին պատասխան տա վոչ թե հոկտեմբերի 1-ին, այլ սեպտեմբերի 28-ին, ժամի 12-ին: Պատասխան չստանալու դեպքում կհայտարարվի ընդհանուր մորիլիդացիա, և գերմանական զորքերը կշարժվեն դեպի Սուդեական մարզը:

Ներկայացնելով այդ նոր ուլտիմատումը, գերմանական Ֆուլխտները հենց այդտեղ ևեթ վախեցան և լուր տարածեցին, վոր Հիտլերը պատրաստ է իր ուլտիմատումը հետաձգելու մեկ օրով: Լոնդոնում հասկացան, թե ինչումն է այդ մանյովրի իմաստը: Բայց պետք է ասել, վոր այդ ժամանակ արդեն կատարվել էր ամբողջ անդլիական նավատորմի մորիլիդացիա, Ֆրանսիայում կիրառվեցին մի շարք պաշտպանական միջոցներ, այդպիսի միջոցներ ձեռք առան և համարյա թե բոլոր յևրոպական պետությունները: Չեմբերլենը նորից նախաձեռնություն հանդես բերեց և նորից ողնության ձեռք մեկնեց Հիտլերին: Այսպես ծրվեց Մյունխենում «չորսի կոնֆերենցիան» գումարելու գաղափարը, այն կոնֆերենցիան, վորին այնպես օրրով համաձայնեց Հիտլերը. նա, սակեք, արդեն հաստատապես գիտեր, վոր ռադիական կոնֆլիկտի չի դիմի, յեթե իրական դուքս գա այն

պառնալիքը, թե Ֆրանսիան և Անգլիան հանդես են գալու Չեխոսլովակիայի կողմը:

Համաշխարհային հասարակական կարծիքը հրեշային կերպով խաբելը հենց նրանումն էլ կայանում է, վոր Չեմբուլենի և Դալադեյեյի կողմնակիցները փորձում են բոլորին հավատացնել, վոր իբր թե Հիտլերը, միևնույն է, կսկսեր պատերազմել, չնայելով վոչ մի նախագդուչացման և սպառնալիքի, յեթե նրա պահանջները չբավարարվեյին: Իսկ մինչդեռ չկա և չի կարող վոչ մի կասկած լինել այն բանում, վոր յեթե Հիտլերը հաստատ համոզված լիներ, վոր Ֆրանսիան և Անգլիան իսկապես հանդես կգան Չեխոսլովակիային պաշտպանելու, վոր գործադրության մեջ կդրվի կոլեկտիվ անվտանգության սխտեմը և ագրեսիայի գոհի պաշտպանությունը, նա յեբրեք սիրտ չեր անի բացեիքաց հարձակվելու Չեխոսլովակիայի վրա:

Ուստի միանշամայն անհիմն ու կեղծ են այն հայտարարությունները, թե Մյունխենի խորհրդակցությունը կանխեց պատերազմը: Նա չկանխեց պատերազմն, ընդհակառակը, նա ամենադաժան հարվածը հասցրեց խաղաղությանը և անվտանգությանը:

«Չորսի կոնֆերենցիան» Մյունխենում ընդունեց հետեյալ փորձումները.

Անգլիան, Ֆրանսիան, Գերմանիան և Իտալիան կնքեցին համաձայնություն, վորը նախատեսում է չեխոսլովակյան զորքերի եվակուացիայի սկիզբը՝ Սուդետական մարզի այն շրջաններից, վորտեղ գերակշռում է գերմանական բնակչությունը՝ հոկտեմբերի 1-ին և զորքերի լիակատար հեռացումը հոկտեմբերի 10-ին: Հանրաքվեյի հարցի մասին մնացած շրջաններում, վորտեղ գերմանական բնակչությունը մեծամասնություն է չի կազմում, վորոշվում է միջազգային հանձնաժողովի կողմից: Հենց այդ հանձնաժողովն էլ կվորոշի և Չեխոսլովակիայի նոր սահմանները: Հանձնաժողովի կազմի մեջ պետք է մտնեն Գերմանիայի արտաքին զորքերի մինիստրության պետական քարտուղարը, Բեռլինի Ֆրանսական, անգլիական և իտալական դեսպանները և Չեխոսլովակիայի ներկայացուցիչը:

Համաձայնությունը նախատեսում է, վոր եվակուացիայի յենթակա շրջաններում գոյություն ունեցող վոչ մի ամբություն չպետք է քանդվի: Սուդետական մարզի ուղեւաղիան գերմանական զորքերի կողմից պետք է կատարվի չորս նվազ: Այն շրջանները, վորտեղ հանրաքվե չե տեղի ունենալու, պետք է մտցվեն միջազ-

դռային գործեր, վորոնք այնտեղ կմնան ընդհուպ մինչև հանրա-
թխելի վերջնայն: Միջադեպին հանձնաժողովը պետք է ամօթ-
թիվը վորոշի, թե յե՛րբ և տվյալ շրջանում տեղի ունենալու
հանրաքվեն: Սակայն համաձայնությունը նախատեսում է, վոր
հանրաքվեն բոլոր շրջաններում պետք է կայանա նոյեմբերի վեր-
ջից մոտ ուշ: Ինակչությանը հայրենասպարձման իրավունք կտրվի
վեց ամսով ընթացքում:

Համաձայնությունը պարտավորեցնում և չեխոստովակյան
կառավարությանը՝ տվյալ համաձայնությունը կնքվելու սրից
հաշված չորս շաբաթվա ընթացքում ազատել զինվորական և
վոստիկանական պարտականություններ կրելուց սուգետական աշխ-
բոլոր գերմանացիներին, վորոնք այդ ցանկությունը կհայանեն:
Նույն այդ ժամկետի ընթացքում ել չեխոստովակյան կառավա-
րությունը պարտավոր և ազատ արձակել սուգետական բոլոր այն
գերմանացիներին, վորոնք դատապարտված են քաղաքական մո-
տիվներով:

Անգլիան և Ֆրանսիան հանձն են առնում Չեխոստովակիայի
նոր սահմանների յերաչխիքը՝ անառիթ ագրեսիայի դեպ-
քում: Գերմանիան և Իտալիան, իրենց հերթին, Չեխոստովա-
կիայի նոր սահմանների յերաչխիք են խոստանում, բայց միայն
այն բանից հետո, յերբ կկարգավորվի լեհական և հունգարա-
կան փոքրամասնությունների վերաբերյալ հարցը:

Այն դեպքում, յեթե Չեխոստովակիայի լեհական և հունգա-
րական փոքրամասնությունների վերաբերյալ հարցը չի կարգա-
վորվի յերեք ամսով ընթացքում՝ չահադրդոված տերություն-
ների համաձայնությամբ, Մյունխենի խորհրդակցության մատ-
նակիցները նորից կհավաքվեն այդ հարցի քննարկման համար:

Ի՞նչ են նշանակում գործնականում մյունխենյան կոնֆերենցիա-
յի վորոշումները: Նրանք նշանակում են, վոր գերմանական Փա-
շիզմի ձեռքն է անցնում Չեխոստովակիայի պաշտպանության ա-
ռաջին դիժը, վոր վիժում է Յելրոսպայում դոյություն ունե-
ցող անվտանգության սխտեմը, վոր միջադեպին պայմանա-
դրերը և պարտավորությունները թղթի կտորտանքի յեն վերած-
վել, վոր գերմանական Փաշիզմի առաջ բաց և Չեխոստովակյան
հանրապետության լիակատար ստրկացման ուղին:

Չեխոստովակիան հանդիսացավ մանր դրամ Գերմանիայի
և Անգլիայի միջև տեղի ունեցող աճուրդում: Այդ բավականա-
չափ ցինիկ կերպով հաստատեցին իրենց միատեղ գեկլարացիա-
յում Չեմբուլենը և Հիտլերը: Այդ գեկլարացիայում նրանք

հայտարարում են, վոր անդրո-գերմանական հարաբերության-
ները առաջնակարգ նշանակութիւն ունեն Յեւրոպայի համար,
վոր չեխոստովակիան պրորբլեմի լուծումը և անդրո-գերմանական
ծովային համաձայնութիւնը հանդիսանում են վորպէս վկա-
յութիւն յերկու պետութիւններին՝ իրար հետ չկուկերու ցան-
կության:

Անդրո-գերմանական ղեկավարացիայի լույսի տակ հասկացան
պարզ և դառնում անդլիական կառավարութեան դաւաճանական
տակտիկան Չեխոստովակիայի նկատմամբ: Բերիտեսդադենից Չեմ-
բերլենը դիմում և Չեխոստովակիային և կոչ և անում «միջադե-
պեր չստեղծել»: Այդ պետք և, իրը, ամրացներ նրա դիրքը Հիւ-
լերի հետ վարած լանակցութիւններում: Գողեսրերդի բանակ-
ցութիւններին ժամանակ բրիտանական դիվանագիտութիւնը
հայտարարում և, վոր չի առարկում ընդդեմ Չեխոստովակիայի
մորիլիդացիայի: Այդ վերստին պետք և ամրացնի Չեմբերլենի
դիրքը: Ստանալով հիտլերյան հուշադիրը, անդլիական դիվա-
նագիտութիւնը այն հանձնում և չեխոստովակիան կառավարու-
թյանը և հայտարարում, վոր չի կարող խորհուրդ տալ վոչ
այն ընդունել, և վոչ ել մերժել: «Չորսի կոնֆերենցիայից» հետո
Չեխոստովակիային ներկայացվում և աղբսորի պահանջները
բավարարելու պլան՝ փաստորեն անդրո-ֆրանս-իտալո-գերմանա-
կան ուլտիմատումի ձևով:

Չեխոստովակիան թանդ վճարեց բրիտանական իմպերիալիզ-
մի՝ գերմանական Փաշիգմի հետ համաձայնութեան դալու հո-
մար: Բայց միայն Չեխոստովակիան չե. Չեխոստովակիան Փրան-
սական ազդեցութեան վերջին հենակետն եր կենտրոնական Յեվ-
րոպայում, մյունխենյան կոնֆերենցիան լուծարքի յենթարկեց
այդ կետը: Դրանով իսկ Փրանսիայի անվտանգութեանը նույն-
պէս ամենալուրջ հարվածն և հասցված:

«Չորսի կոնֆերենցիայում» քննարկվեց վոչ միայն Չեխո-
ստովակիայի հարցը—քննարկվեց նույնպէս Միջերկրական ծովի
պրորբլեմը և Իսպանիայի հարցը: Չեխոստովակիան հարցի վերա-
բերմամբ ընդունված վորոշումների բնույթը լիակատար հնարա-
վորութիւն և տալիս պատկերացնելու, թե ինչ պլանով և ընթա-
ցել Իսպանական հարցի քննարկումը:

Բնորոշ են այն փորձերը, վորոնցով ուղում ելին վորեւե
ճանապարհով, թեկուզ զարտուղի կերպով դեպի մյունխենյան
խայտառակ համաձայնութիւնը քաշել Խորհրդային Միութեա-
նը—այն միակ մեծ տերութեանը, վորը հետևողականորեն և

անշեղորեն պայքարում և ընդհանուր խաղաղության համար, վորը վորք յերկրների անկախության անշահախնդիր բարեկամն և ու պաշտպանը, վորն իսկական մարտիկն և ագրեսորի դեմ:

Համապատասխան ծխածածկույթ բաց թողնելու համար մոբիլիզացիայի յեն յենթարկվում կապիտալիստական դանաղան հեռագրական գործակալությունների գրչակներ: Որինակ, «ՅուՆայթեդ Պրեսս» գործակալության փարիզյան թղթակիցը հազորդում էր Նյու-Յորք, վոր իբր թե ՆՄՀՄ-ի կառավարությունը լիազորել և Դալադյեյին հանդես դալ Մյունխենի «չորոֆ կոնֆերենցիայում» խորհրդային Միության անունից, թեպետ և պարզապես հայտնի չէր, վոր այդ սուտ է: Խորհրդային կառավարությունը, հասկանալի չէ, վոչ մի լիազորություն չի տվել պ. Դալադյեյին, նմանապես և չի ունեցել և չունի վոչ մի առնչություն Մյունխենի կոնֆերենցիայի նկատմամբ և նրա վորոշումների նկատմամբ:

Անդլո-Ֆրանսական ռեսկիթան վախենում և ֆաշիզմի, հակահեղափոխության այդ հենարանի, կրախից և համաձայնում և ամեն տեսակ զիջումների, հաստատելով, վոր թողտվության և ագրեսորի հետ համաձայնության գալու այդ քաղաքականությունն իսկ հանդիսանում է «պայքար խաղաղության համար»: Չեմբեռներ և նրա ֆրանսական բարեկամները զոհաբերում են վոչ միայն թույլ և փոքր ժողովուրդների շահերը, այլև իրենց ներկայացրած պետությունների շահերը:

Եսթոնիական նորանոր կոնֆլիկտներ, պատերազմը Չինաստանում և Իսպանիայում—ուղղակի արդյունք են խմբերալիստների միջև հակասությունների սրման: Այդ պատերազմների և կոնֆլիկտների պրակտիկան ցույց տվեց, վոր ագրեսորների ախորժակները աճում են ուղիղ համեմատական այն զիջումներին, վոր նրանք ստանում են: Մյունխենյան կոնֆերենցիայի վորոշումները—չպետք և աչքերը փակել դրա հանդես—նշանակում են գերմանական ագրեսորի ուժեղացում: Իսկ ո՞ւմ հաշվին կատարվեց այդ ուժեղացումը: Առաջին հերթին Ֆրանսիայի և Անգլիայի հաշվին: Հասարակ տրամաբանությունը խոսում է հոգուտ այն բանի, վոր վորքան ուժեղ լինի ագրեսորը, այնքան ամելի մեծ պահանջներ նա կներկայացնի: Յեվ յեթե հիմա այդ պահանջները բավարարվում են փոքր ու թույլ յերկրների հաշվին, ապա արդեն հեռու չէ այն մոմենտը, յերբ կծառանա՝ ագրեսորի պահանջներն անմիջականորեն իրենց, այսպես կոչված, բուրժուական—դեմոկրատական մեծ տերությունների հաշվին բա-

վարարելու հարցը: Հենց դեպի այդ և տանում Չեմբուլենի և նրա ֆրանսական բարեկամների քաղաքականությունը: Քանդելով կոլեկտիվ անվտանգության սխտեմը, Անգլիան և Ֆրանսիան քայքայում են հենց իրենց սեփական դիրքերը և մոտեցնում են հատուցման ժամկետները՝ ադրեսորի հետ համաձայնության դալու իրենց քաղաքականության համար:

Միայն Խորհրդային Միությունը անփոփոխ միևնույն դիրքը բռնեց Չեխոսլովակիայի հարցում—խաղաղության ապավենի և ադրեսիայի դեմ մարտիկի դիրքը: ԽՍՀՄ դիրքը սպառնիչ կերպով ձևակերպվել է ընկ. Լիտվինովի յերկու հայտարարությունների մեջ՝ Ադգերի լիգայի սլենդումում—սեպտեմբերի 21-ին և Լիգայի 6-րդ քաղաքական հանձնաժողովում—սեպտեմբերի 23-ին: Խորհրդային Ժողովուրդի առաջին հայտարարությունն ասում է.

«Յերբ իմ՝ Ժընեվ մեկնելուց միջանի որ առաջ ֆրանսական կառավարությունն առաջին անգամ զիմեց մեզ՝ հարցում անելով մեր դիրքի մասին Չեխոսլովակիայի վրա հարձակում կատարվելու գնալով, յես իմ կառավարության անունից ավի միանգամայն պարզորոշ և աներկիմաստ պատասխան, այն է. մենք մտադիր ենք կատարելու ըստ սկստի ունեցած մեր պարտավորությունները և Ֆրանսիայի հետ միասին Չեխոսլովակիային ոգնություն ցույց տալու մեզ մատչելի ուղիներով: Մեր ռազմական գերատեսչությունը պատրաստ է անմիջապես մասնակցելու խորհրդակցությանը ֆրանսական և չեխոսլովակյան ռազմական գերատեսչությունների ներկայացուցիչների հետ՝ մոմենտի թելադրած միջոցառումները քննարկելու համար: Անկախ գրանից՝ մենք ցանկալի կհամարենք, սակայն, հարցի դրումը Ադգերի լիգայում առաջին գոնե II հոգվածի մասին՝ նպատակ տեսնալով, առաջին, մոբիլիզացիայի յենթարկելու հասարակական կարծիքը և, յերկրորդ, պարզելու մի քանի այլ պետությունների դիրքը և նրանց հնարավոր ակտիվ կամ թեկուզ պասիվ ոգնությունը: Անհրաժեշտ է, սակայն, նախ, սպառել զինված կոնֆլիկտի կանխման բոլոր միջոցները, և այդ միջոցներից մեկը մենք համարում ենք յեվրոպական մեծ պետությունների և մյուս շահագրգռված պետությունների անհապաղ խորհրդակցությունը՝ կոլեկտիվ դործողությունների ելինառուալ (համաանական) մշակման համար:

Ահա թե ինչ եր ասում մեր պատասխանը: Միայն յերեք որ արանից առաջ չեխոսլովակյան կառավարությունն առաջին ան-

գլխով հարցում արեց խորհրդային կառավարութեանը, թե նա պատրաստ է արդյոք, համապատասխան չեխոսլովակյան պակտի, ցույց տալու անհապաղ և դործուն ողնություն Չեխոսլովակիային այն դեպքում, յեթե Ֆրանսիան, համատարիմ մեալով իր պատասխանություններին, ցույց տա նույնպիսի ողնություն, և դրան խորհրդային կառավարութեանը տվեց միանգամայն պարզ ու դրական պատասխան։ Յես կարծում եմ, վոր կհամաձայնվեն, վոր զա միջազգային համաձայնութեան լոյսով մասնակցի և Ազգերի լիգայի համատարիմ պաշտպանի պատասխան եր։ Մեղքը մերը չէ, յեթե մեր առաջարկություններին ընթացք չտրվեց, վորոնք, —յես համոզված եմ, —կարող եյին ցանկալի արդունքներ տալ ինչպես Չեխոսլովակիայի, այնպես եւ ամբողջ Յեվրոպայի և ընդհանուր խաղաղութեան ոգտին։ Դժբախտաբար, ընդունվեցին այլ միջոցառումներ, վորոնք հասցրին, և չեյին կարող չըհասցնել, այնպիսի կապիտուլացիայի, վորը վաղ թե ուշ կունենա միանգամայն անսահման կատաստրոֆիկ հետեանքներ»։

Ընկ. Լիավինովի յերկրորդ հայտարարութեանն ասում եր.

«Արդեն՝ դերմանո-անդլո-Ֆրանսական ուլտիմատումը նրա կողմից ընդունվելուց հետո, նա (չեխոսլովակյան կառավարութեանը։ Խմբ.) հարցում արեց խորհրդային կառավարութեանը. —ինչպիսի դիրք կըռնի վերջինս, այլ կերպ ասած, արդյոք նա իրեն դեռևս կհամարի կապված չեխոսլովակյան-խորհրդային պակտի հետ այն դեպքում, յեթե Գերմանիան ներկայացնի նոր պահանջներ և անհաջողութեան մատնվեն անդլո-դերմանական բանակցութեանները և յեթե Չեխոսլովակիան վորոշի զենքը ձեռքին պաշտպանել իր սահմանները։

Այդ կրկնակի հարցումը միանգամայն հասկանալի չէ, վորովհետև այն բանից հետո, յերբ Չեխոսլովակիան ընդունեց ուլտիմատումը, վորը պարունակում եր խորհրդային-չեխոսլովակյան պակտի եվենտուալ դենոնսացումը (հրաժարումը) խորհրդային կառավարութեանն, անկասկած, բարոյական իրավունք ուներ նույնպես անհապաղ հրաժարվել այդ պակտից։

Այնուամենայնիվ խորհրդային կառավարութեանը, վորը պատրվակներ չի փնտռում, վորպեսզի խուսափի իր պարտականութեանները կատարելուց, պատասխանեց Պրադային, վոր չեխոսլովակյան կառավարութեան մատնանչված պայմաններով Ֆրանսիայի կողմից ողնություն ցույց տրվելու դեպքում ուժի մեջ կմտնի խորհրդային-չեխոսլովակյան պակտը»։

Խորհրդային կառավարութեանը բացահայտ կերպով ամբողջ

աշխարհի առաջ հայտարարեց, վոր նա դեմ է Փաշխտական հալիչառակիչների ազդեցիկ մտադրություններին Չեխոսլովակյան հանրապետութեան նկատմամբ:

Կոլեկտիվ անմիտանդութեան վիժեցման քաղաքականութեանը կիրառվում է միջ միայն չեխոսլովակյան հարցում: Այդպիսին ընդդէմ կոլեկտիվ անմիտանդութեան կատարվում է բոլոր ճակատներում: Սեպտեմբերի 12-ին ժընեվում դումարվեց Ազգերի լիգայի հերթական պլենումը: Որակարգի հարցերից մեկն էլ 16-րդ հոգվածն էր ազդեցորի դեմ սանկցիաներ դործադրելու մասին: Արշավանքը ընդդէմ այդ հոգվածի, վորն ամենակենսունակ ջիղը, ամենադործուն պարագրաֆն է Ազգերի լիգայի կանոնադրութեան մեջ,—սկսվել էր պլենումից դեռևս շատ առաջ: Այդ արշավանքը կաղմակերպել էին միջ միայն Փաշխտական պետութեանները: Կոպենհագենում կայացած՝ Շվեդիայի, Նորվեգիայի, Դանիայի, Ֆինլանդիայի, Հոլանդիայի, Բելգիայի և Լյուքսեմբուրգի արտաքին դործերի մինիստրների կոնֆերենցիայում միտոշում ընդունվեց, վորով մերոհիշյալ պետութեանները փաստորեն՝ հրաժարվում էին ազդեցորի դեմ կիրառվելիք կոլեկտիվ սանկցիաներին մասնակցելն իրենց համար պարտադիր համարելուց: Արդեն այն ժամանակ կոնֆերենցիայի մասնակիցները հայտարարեցին, վոր նրանք պատրաստվում են այդ հարցը զնելու Ազգերի լիգայում: Հարցը դրվեց: Յեվ սանկցիաների դեմ արշավանքն սկսեց անդլիական պատվիրակութեանը: Նրան միացան, բացի Կոպենհագենի կոնֆերենցիայի մասնակիցներից, թյուրքերը, իրանցիները, հարավամերիկացիները և այլն: Ֆրանսական պատվիրակութեանը մի քիչ տատանվեց, բայց հետո անդլիացիների պոշից քաշ չեկավ:

16-րդ հոգվածը լիովին պահպանելու ոգտին արտահայտվեցին ԽՍՀՄ-ն, Իսպանիան, Չինաստանը, Մեքսիկան, Նոր-Չելանդիան: Վորչափով, վոր հոգվածը կարող է վերացվել միայն այն դեպքում, յեթե համապատասխան միտոշում ընդունվի միտծայն, նա ձեռնարկներն մնում է Ազգերի լիգայի կանոնադրութեան մեջ, իսկ նրա դործնական կիրարկման մասին հաղիվ թե այժմ կարիք կա խոսելու:

Վո՞րտեղից ծագեց փոքր պետութեանների այդ չարժումը հոգվածի դեմ, վորի հիմնական նպատակն էր հենց նրանց չահերի պաշտպանութեանը: Խոնչ պատճառներ ծնեցին ինքնապաշտպանութեան այդ քաղաքականութեանը: Չե՞ վոր չեղոքութեան վերաբերյալ վորեւ խոսք, վորով քողարկվում են փոքր

պետութիւնների պատվիրակները, — չի սըողի այն փաստը, վոր փոքր պետութիւնները իրենք հնարավորութիւն չունեն ազդեսօրից պաշտպանելու իրենց: Ինքնըստինքյան հասկանալի յե, վոր յերբ փոքր պետութիւնը զուլում ե չեղոթության, քղամիդով, ապա այդ նշանակում ե, վոր նա մտադիր ե կողմնորոշվելու դեպի մի ինչ-վոր ուժեղ պետութիւն: Որինակ բերելը դժվար չե: Խնչպես ե, որինակ, Հոլանդիան յենթադրում պահպանել իր չեղոթութիւնը: Այդ հարցին մի ակննաւոր հոլանդական քաղաքական գործիչ ամերիկյան «Փօրեյն Աֆերս» ժուռնալում հետեյալ կերպ ե պատասխանում. «Արտակարգ դեպքերում Հոլանդիան միշտ պաշտպանվել ե Անգլիայի կողմից, վորը կրկնապատիկ կարեւոր ե համարում ինչպես Հոլսիսային ծովի այն կողմում անկախ պետութիւն պահպանումը, այնպես ել ե Մալակկայի նեղուցի ու Այստրալիայի միջև բանալիքային դիրքի պահպանումը»:

Ազգերի լիգայի ե կոլեկտիվ անվտանգութիւն սիստեմի որիննտացիայից դեպի առանձին տերութիւնների հովանաւորումը կամ խոշոր Փաշիստական ազդեսօրի հետ համաձայնութիւն գալու որիննտացիային անցնելը մեծ չափով արդշունք ե կոլեկտիվ անվտանգութիւնը վիժեցնելու ե փոքր յերկրների շահերին դաւաճանելու այն քաղաքականութիւն, վորն այնքան բնորոշ ե Անգլիայի ու Ֆրանսիայի համար ե վորն այնքան յայտուն կերպով յերեաց Չեխոսլովակիայի որինակից:

Այսպիսով, այստեղ ես կարելի յե տեսնել, վոր բուրժուական-դեմոկրատական պետութիւնների քաղաքականութիւնը, վորը հիմնված ե ազդեսօրների հետ համաձայնութիւն գալու վրա, վիժեցնում ե խաղաղութիւնը ե անվտանգութիւնը, վիժեցնում ե ազդեսիայի ե պատերազմի դեմ գործուն ե ակտիվ պայքար մղելու հնարավորութիւնը:

Կարելի յե իրեն հարց տալ. ի՞նչն ե համենայն դեպս հարկադրում Անգլիայի դեկաւար շրջաններին վարելու այդ քաղաքականութիւնը, վորը հակառակ ե խաղաղութիւն շահերին ե նրա՝ Անգլիայի ազգային շահերին: Չե՞ վոր վերջիվերջո՝ Հեռավոր Արեւելքում յայդոնական ազդեսիան առաջին հերթին հարմարում ե Անգլիայի ե ԱՄՆ-ի շահերին: Չե՞ վոր Գերմանիայի ե Իտալիայի ինտերվենցիան Իտալիայում՝ սպառնալիք ե ստեղծում Ֆրանսիայի թիկունքին, սպառնալիք Անգլիայի ծովային հաղորդակցութիւններին. չե՞ վոր վերջիվերջո՝ Չեխոսլովակիային արված հարվածը փաստորեն նշանակում ե այն, վոր Ֆրանսիան լիովին կորցնում ե իր դիրքերը Կենտրոնական Յեւ-

լուսաբանում և իջեցվում և յերկրորդական պետություն դրություն:

Մինչև այն ժամանակը, յերբ Փրանսիան և Անգլիան վերջնականապես յերևան հանեցին իրենց դիրքը, բոլոր շահագրգռված պետությունները սպասում էին: Բավական և ասել, վոր նույնիսկ իտալիան այնքան էլ վաղուց չէ, վոր արտահայտվեց Սուդետական մարզը Գերմանիային միացնելու դեմ: Իսկ ինչ վերաբերում և այնպիսի յերկրներին, ինչպիսին Լեհաստանն և, ապա այդ առթիվ անգլիական «Նյու Ստեյսմեն» ենդ Նեյշեն» շարաթաթերթը գրում էր, վոր Լեհաստանի դիրքն ամբողջապես կախված է Անգլիայից, վորովհետև գնդապետ Բեկը պատրաստ ունի լեհական քաղաքականության յերեք վարիանս Զեխոսլովակիայի վաղիայի վերաբերմամբ. 1) յեթե Փրանսիան Զեխոսլովակիային ոգնություն հասնի, ապա ուրեմն Լեհաստանը գնում է Գերմանիայի հետ. 2) յեթե Փրանսիան ու հետևապես և ԽՍՀՄ-ն Զեխոսլովակիային ոգնություն հասնեն, ապա ուրեմն, Լեհաստանը մնում է չեզոք: 3) իսկ յեթե Անգլիան միանա Փրանսիային ու ԽՍՀՄ-ին, ապա ուրեմն Լեհաստանը պատրաստ է կատարելու իր դաշնակցային պարտավորությունները Փրանսիայի վերաբերմամբ և նույնպես դուրս գալու ընդդեմ Գերմանիայի:

Իսկ ա՞յժմ: Լեհաստանը ներկայացրեց լիտի ուլտիմատում և հաջողեցրեց իր պահանջների բավարարումը:

Վոչ մի կասկած չկա, վոր վոչ միայն Լեհաստանն և ունեցել քաղաքականության միջանի վարիանտներ Զեխոսլովակիայի վերաբերմամբ և վոչ միայն Զեխոսլովակիայի վերաբերմամբ: Հետաքրքրական մանրամասնություն. Փրանսիան դժվար թե կարող է այժմ հույս դնել Հարավսլավիայի վրա վորպես իր դաշնակցի՝ ընդդեմ Գերմանիայի: Իսկ մինչդեռ Պրադայի հարավսլավյան զեհպանը ումինական զեհպանի հետ միասին սեպտեմբերի 25-ին հայտարարեցին չեխոսլովակյան կառավարությանը, վոր Հարավսլավիան և Ռումինիան պատրաստ են կատարելու իրենց պարտավորությունները վորպես Փոքր Անտանտի մասնակիցներ և Զեխոսլովակիային ոգնության կհասնեն Հունգարիայի կողմից հարձակում կատարվելու դեպքում:

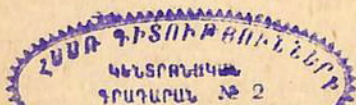
Կարելի չե ամենաչնչին չափով իսկ չկասկածել, վոր յեթե Անգլիան ու Փրանսիան հենց սկզբից ամուր և վճռական դիրք բռնեյին, Հիտլերը վոչ միայն կնահանջեր, այլև իր դաշնակիցներին շատերին կկորցներ:

Ի՞նչն է, համենայն դեպս, գաղտնիքը: Այդ հարցի պատաս-

խանը պետք է վորոնել բուրժուական-դեմոկրատական պետութ-
յունների, առաջին հերթին Անգլիայի կառավարող շրջանների
քաղաքականության գաղափարագային բովանդակության մեջ:

«Այսպես կոչված «դեմոկրատական» պետությունները,
իհարկե, համապատասխան չեն տալիս Ֆաշիստական պետու-
թյունների «ծայրահեղություններին» և վախենում են Ֆա-
շիստական պետությունների ուժեղանալուց: Բայց նրանք
ե՛լ ավելի վախենում են բանվորական շարժումից Յեմբու-
պայում և աղգային-աղատաղբական շարժումից Ասիայում,
գտնելով, վոր Ֆաշիզմը «լավ հակաթույն» է ընդդեմ ագգ-
բուր «վտանգավոր» շարժումներին: Ուստի «դեմոկրատա-
կան» պետությունների ղեկավար շրջանները և, մանա-
վանդ, Անգլիայի ղեկավար կոնսերվատիվ շրջանները, սահ-
մանափակվում են կապը կտրած Ֆաշիստական պարա-
զիտներին համոզելու քաղաքականությամբ—«բանը չհասց-
նել ծայրահեղության», միաժամանակ նրանց հասկացնե-
լով, վոր իրենք «լիովին հասկանում» և հիմնականում հա-
մակրում են նրանց ունակցիոն-վոստիկանական քաղաքակա-
նությանն ընդդեմ բանվորական ու աղգային-աղատաղբա-
կան շարժման: Անգլիայի ղեկավար շրջաններն այստեղ հե-
տևում են մոտավորապես նույնպիսի քաղաքականության,
վորպիսի քաղաքականության հետևում եյին ցարիզմի ո-
րով ուսական լիբերալ-միապետական բուրժուաները, վո-
րոնք, վախենալով ցարական քաղաքականության «ծայրա-
հեղություններից», ե՛լ ավելի վախենում եյին ժողովրդից
և այդ պատճառով անցան ցարին համոզելու քաղաքակա-
նության, —հետևապես՝ ընդդեմ ժողովրդի՝ ցարի հետ խոս-
քը մեկ անելու քաղաքականության: Ինչպես հայտնի չի,
Ռուսաստանի լիբերալ-միապետական բուրժուազիան չա-
բաչար տուժեց այդպիսի յերկդիմի քաղաքականության
պատճառով: Պետք է յենթադրել, վոր Անգլիայի ղեկավար
շրջանները և նրանց բարեկամները Ֆրանսիայում ու
ՍՄՆ-ում նույնպես կստանան իրենց պատմական հատու-
ցումը»¹:

1 Համամիութենական Կոմունիստական (բոլշևիկներ) Կուսակցության
պատմություն: Համառոտ գաղափար, էջ 448—449:

Քարգմանեց Ա. Զաֆարյան
Խմբագիր Վ. Փինաչյան
Տեխն. խմբ. Ս. Խաչատրյան
Մրբագրիչ Վ. Զիդեշյան
Կոնտրոլ սրբագրիչ Լ. Արսվյան

Դրավիտի լիազոր №—2505, հրատ. № 633

Պատվեր № 181, տիրաժ 5000

Թղթի չափեր $62 \times 91 \frac{1}{16}$ 38,400 տպ. նիշ 1 տպ. մամուլում
2 տպ. մամուլ, 1 թերթ թուղթ:

Հանձնված է արտադրության 13/XII 1938 թ.

Ստորագրված է աղագրելու 14/I 1939 թ.

Գինը 40 Լ.

Պետհրատ—Փաղաքական գրականության հրատարակչության
ապարան, Յերեկան, Ալավերդյան № 65

ԳԱԱ Հիմնարար Գիտ. գրադ.

220029786

ГБС 40 ч.

A $\frac{II}{29786}$

Я. ВИКТОРОВ
АГРЕССИЯ В ЦЕНТРАЛЬНОЙ
ЕВРОПЕ

Аргиз—Издательство полит. литературы
Ереван, 1989